

УДК 378.637.016:78.03(477)

Черкасов Володимир Федорович,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ

Інтеграція вітчизняної музично-педагогічної освіти до європейського освітнього простору вимагає нових підходів до розроблення теоретико-методичних основ загальної музичної освіти. Дослідження сучасних науковців у галузі музичної педагогіки, теорії та методики музичної освіти спрямовуються на створення концепцій і навчальних програм, метою яких є підвищення рівня музичної культури молоді. Виходячи із зазначеного, розроблення та експериментальна перевірка ефективності існуючих навчальних програм з художньо-естетичного виховання молоді уможливають теоретичне обґрунтування методів музичного навчання як системи способів управління пізнавальною діяльністю учнів.

У вітчизняній музично-педагогічній освіті спостерігаються різні підходи до класифікації методів музичного навчання. На початку ХХ ст. Б. Асаф'єв, В. Верховинець, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко, В. Шацька, Б. Яворський експериментально перевірили й довели значущість певних методів музичного навчання в різних видах діяльності. Вітчизняні науковці й педагоги кінця ХХ – початку ХХІ ст. О. Лобова, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, Т. Рейзенкінд, О. Ростовський, О. Рудницька здійснили чітку класифікацію

та обґрунтували методи музичного навчання відповідно до вимог вищої та загальноосвітньої школи.

Грунтовний аналіз наукової літератури засвідчує, що методи музичного навчання класифікуються за такими ознаками: джерелом отримання інформації, спрямованої на формування музичної культури; логікою організації художньо-естетичної та художньо-пізнавальної діяльності учнів; рівнем емоційного впливу на свідомість школярів. Нами запропоновано низку інтерактивних методів музичного навчання, з-поміж яких наукову цінність становлять наступні: метод наслідування або копіювання, метод ілюстрації твору музичного мистецтва, метод музичного узагальнення, метод співу з голосу або на слух, метод абсолютної сольмізації, метод відносної (релятивної) сольмізації, метод інтерпретації творів музичного мистецтва, метод контрасту й зіставлення, метод спостереження за розвитком музичної дії, метод співпереживання, метод емоційного впливу.

Мета статті полягає в обґрунтуванні окремих інтерактивних методів навчання на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах.

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської мови («inter» – взаємний і «act» – діяти) і означає взаємодію, діалог. Інтерактивні мето-

У статті здійснено спробу класифікувати інтерактивні методи музичного навчання в загальноосвітній школі та обґрунтувати окремі з них, як-от: метод музичного узагальнення, метод інтерпретації творів музичного мистецтва, метод співпереживання, метод емоційного впливу. Узагальнення та експериментальна перевірка зазначених методів дасть змогу педагогам музичного мистецтва всебічно впливати на інтелектуально-творчий розвиток учнівської молоді, сприятиме розширенню пізнавальних можливостей школярів, формуванню художньо-естетичних якостей особистості.

Ключові слова: уроки музичного мистецтва, інтерактивні методи навчання.

ди музичного навчання передбачають взаємодію вчителя та учнів у процесі художньо-естетичного спілкування на уроках музики.

Метод – (від грецького «methodos» – *спосіб пізнання*) інтерпретується як теоретичне і практичне оволодіння закономірностями музичного мистецтва, вважається основним інструментом засвоєння знань, формування умінь і навичок у процесі художньо-естетичної діяльності. З розвитком музичної педагогіки й методики викладання музичного мистецтва широко впроваджуються інтерактивні методи музичного навчання, спрямовані на індивідуально-творчий розвиток особистості.

Чільне місце з-поміж них займає **метод музичного узагальнення**. Його в комплексі з іншими методами музичної педагогіки активно запроваджували науковці на різних етапах історії розвитку музичної освіти. Ще на початку ХХ ст. В. Шацька в дитячій колонії «Бадьоре життя» пропонувала дітям слухати музику й узагальнювати музичні явища. У 70-х роках минулого століття Д. Кабалевський та Е. Абдулін метод музичного узагальнення активно використовували в розробці й запровадженні нової концепції музично-естетичного виховання молоді. О. Ростовський та О. Рудницька, досліджуючи проблему сприймання музики,

впроваджували метод музичного узагальнення в дослідно-експериментальній роботі з дітьми різних вікових груп. Наукове обґрунтування методу музичного узагальнення як засобу художнього мислення знаходимо в монографічних дослідженнях О. Михайличенка, О. Олексюк, Г. Падалки.

На тлі історичних тенденцій розвитку музичної педагогіки виявляються механізми дії методів музичного навчання. Характеризуючи **метод музичного узагальнення**, необхідно пам'ятати, що він має певні механізми та є результатом розумових дій, до яких належить порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, класифікація та систематизація. Спостерігаючи за розвитком драматургії музичного твору, ми зосереджуємо увагу на певних засобах музичної виразності. У результаті порівняння, аналізу й синтезу виокремлюємо їхні частини, аспекти, елементи, ознаки та властивості.

Завдяки абстрагуванню музичного образу, виокремлення характерних його ознак і властивостей у мозку дитини відбувається класифікація та систематизація засобів музичної виразності, що в кінцевому підсумку уможливорює узагальнення музичного образу. Такі розумові операції сприяють упорядкуванню музично-теоретичних знань, необхідних для якісного узагальнення під час інтерпретації творів музичного мистецтва.

Тож цілком закономірно, що узагальнення ознак і властивостей, частин та елементів музичної мови є процесом складним, динамічним і багатоплановим. Для цього потрібне послідовне й систематичне засвоєння музично-теоретичних знань, досвід використання набутих умінь і навичок в інтерпретації творів музичного мистецтва, знання історії музичної культури та цілеспрямоване педагогічне керування цим процесом.

Зважаючи на викладене, можна зазначити, що **метод музичного узагальнення є складним механізмом мовленнєвої дії, який допомагає розкрити музичні явища та образи за істотними ознаками, спільними для них самих.**

На особливу увагу заслуговує **метод інтерпретації творів музичного мис-**

тецтва, який активно використовують науковці й учителі-практики на різних етапах розвитку теорії та методики музичної освіти. Сучасні науковці в галузі музично-педагогічної освіти надають великого значення цьому методу. О. Ростовський, досліджуючи особливості музичного сприймання, наголошував: «Музичний зміст можна також інтерпретувати [...] інтерпретація немислима без широких зв'язків, які виходять за межі тексту (зв'язки історичні, культурологічні, асоціативні, художні, життєві тощо)» [7, с. 45]. «Метод інтерпретації активізує «складові» особистості та є органічним для формування емпатії» [4, с. 123], – зазначає О. Олексюк. Досліджуючи методи мистецького навчання, Г. Падалка доводить, що «процес мистецької інтерпретації містить не тільки відтворювальні, репродуктивні аспекти, але й значний потенціал виявлення творчого ставлення до твору» [6, с. 190].

Незаперечним є факт, що інтерпретація як важливий компонент наукового пізнання є *інтегрованим процесом мислення*, заснованого на використанні певних знань, норм і установок, містить у собі контекст філософського й соціокультурного вимірів. У культурно-освітньому середовищі феномен «інтерпретація» передбачає тлумачення, пояснення, розкриття змісту творів мистецтва. «Великий енциклопедичний словник» тлумачить поняття інтерпретація як «творче засвоєння художніх творів, пов'язане з їхнім вибіркоким прочитанням (наразі полемічним): в обробках й транскрипціях, у художньому читанні, режисерському сценарії, акторській ролі, музичному виконанні» [1, с. 504]. «Музична енциклопедія» пояснює зміст поняття інтерпретація (від лат. *interpretatio* – роз'яснення, тлумачення) як «художнє тлумачення співаком, інструменталістом, диригентом, камерним ансамблем музичного твору в процесі його виконання, розкриття ідейно-образного змісту музики виразними й технічними засобами виконавського мистецтва» [3, с. 549].

У музичній педагогіці інтерпретація передбачає творчий підхід до розкриття змісту музичного образу або музичного твору, який ґрунтується на власному відчутті виконавця або слу-

хача. Інтерпретація музичного твору на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах залежить від професійної компетентності вчителя й досвіду учнів у галузі музичного мистецтва. У процесі спілкування з музичними творами *встановлюється зв'язок між двома об'єктами* – музичним твором і виконавцями або слухачами за умови, що інтерпретація здійснюється засобами музичної виразності й передбачає різні види обґрунтувань (визначень, доказів, підтверджень, пояснень, роз'яснень, тлумачень, коментарів).

Суб'єктами процесу інтерпретації є вчитель та учні. Інтерпретація твору шкільного пісенного репертуару залежить від ідейно-художнього задуму композитора та художньо-естетичних принципів і професійної майстерності вчителя. Крім того, цей процес можливий за умови володіння учнів вокально-хоровими навичками та художньо-естетичними цінностями. Інтерпретація твору в процесі слухання музики певною мірою зумовлена особливостями творчого стилю композитора, спрямованістю його світоглядних переконань, а також художньо-естетичними уподобаннями вчителя та володінням ним методикою інтерпретації творів музичного мистецтва. Провідна роль в інтерпретації музичних творів належить учителю. Водночас важливу роль відіграє *активність та зацікавленість самих дітей, їхня музично-теоретична підготовленість і володіння термінологічним словником емоційно-образних визначень музики.*

На особливу увагу заслуговує **метод співпереживання**. Серед психічних процесів, які впливають на пізнання закономірностей і тенденцій музичного мистецтва важливе значення має співпереживання. Воно пов'язане зі сприйманням, почуттям і емоційною сферою особистості. Співпереживання має предметний характер, пов'язане з певними явищами музичної культури або конкретними музичними образами.

Співпереживання як процес активної взаємодії індивіда з творами музичного мистецтва досліджували радянські й вітчизняні науковці: Е. Абдуллін, О. Апраксіна, Н. Гродзенська, Д. Кабальський, Г. Падалка, О. Ростовський.

Вивчаючи закономірності формування музичного сприймання, його вплив на переживання і співпереживання, О. Ростовський наголошував: «Важливо, щоб естетичне переживання музики приносило учням не лише насолоду, а й допомагало усвідомлювати й відстоювати ідеали прекрасного» [7, с. 76].

У процесі сприймання творів музичного мистецтва відбувається *вживання в музичний образ*, що спричиняє емоційну реакцію у формі естетичних і моральних почуттів та спонукає особистість до співпереживання. Співчуття й співпереживання, які виникають у процесі спілкування з творами музичного мистецтва, є показником найвищого рівня духовності індивіда.

Співпереживання також *пов'язане з певною дією та діяльністю*. В основі співпереживання лежить не тільки спостереження, аналіз, синтез і осмислення відчутого, а й занурення в глибинний світ музичних образів, відчуття внутрішнього стану героїв, «проживання» їхнього життя, і як результат – збагачення внутрішньої духовної сфери особистості, усвідомлення власної життєвої позиції. Співпереживання пов'язане з попереднім досвідом дитини, ставленням до життя, обізнаністю з певними жанрами музичного мистецтва. Воно виховує, а отже, формує позитивні морально-естетичні якості індивіда, які допомагають йому мати активну життєву позицію.

Дитина співпереживає ті музичні явища, які пов'язані з її інтересами й мають для неї певне пізнавальне й практичне значення. В акті співпереживання втілюється єдність чуттєвих, емоційних, мисленевих і логічних елементів. Крім того, співпереживання характеризується активністю індивіда, спроможністю концентрації внутрішньої енергії, уваги, готовністю взяти на себе відповідальність за позитивне розв'язання певного протиріччя.

Співпереживання має індивідуальний характер, є особистим ставленням суб'єкта до спостережуваного явища музичної культури. Воно є результатом поєднання сприймання й розуміння учнями музичної мови, знанням цієї мови. Осмисленість й узагальненість музичного образу або музичного твору

доповнює та поглиблює співпереживання.

Коли діти виявляють інтерес до мистецтва, то під час сприймання й «проживання» з героями музичного твору їхнього життя активізуються психічні, моторні й вегетативні процеси. *Виникають емоції*, а саме: напруження, збудження, заспокоєння, радість, любов, упевненість, гнів, біль, смуток, страждання, страх, тривога, які стимулюють особистість до активної мисленевої діяльності. За допомогою емоційно-образних характеристик музичних явищ учні узагальнюють власні співпереживання й формують у вигляді конкретних суджень і висловлювань.

Співпереживання як найвищий прояв психічного розвитку особистості й надзвичайний стан свідомості позитивно впливають на подальше ставлення до явищ музичного мистецтва, що пізнаються й перетворюються в особистісні цінності.

У контексті нашого дослідження важливу роль відіграє *метод емоційного впливу*. Дослідники в галузі музичної педагогіки наголошують, що в процесі інтерпретації творів музичного мистецтва вчитель повинен виявляти власне ставлення до музичного твору. «Під час виконання інструментального або вокального твору вчитель повинен зосереджувати увагу на поглядах дітей і відчувати їхній погляд», – наголошує М. Румер. За такої ситуації відбувається емоційний вплив на свідомість дитини. Почуття, які відчуває виконавець, передаються слухачам органами зору. Л. Школяр підкреслює, що за допомогою міміки, слова, жестів учитель передає своє ставлення до музичного твору. Визначаючи сутність методу емоційного впливу, О. Олексюк стверджує, що «ефективність методу залежить від стосунків між учнем та учителем: сильного емоційного впливу на дітей можна досягти лише в обстановці довіри та взаєморозуміння» [4, с. 118].

Досліджуючи методи формування музично-естетичної свідомості, О. Михайличенко переконаний, що «музично-емоційний вплив може бути спрямований на пробудження й стимулювання внутрішньої та зовнішньої активності вихованців» [2, с. 134].

Варто зазначити, що *емоції викликають почуття*, які стимулюють учнів до нових знань про закономірності розвитку музичного мистецтва. Вони спонукають дітей до позитивних учинків, а також утримують від вияву негативізму. Емоційний вплив на свідомість учнів відбувається за допомогою інтелектуальних, художньо-естетичних та компетентнісних уявлень вчителя в царині музичного мистецтва. Метод емоційного впливу застосовується в комплексі з іншими методами навчання.

Емоційний вплив учителя на свідомість учнів стимулює їхнє творче піднесення в царині музичного мистецтва. У результаті позитивних емоцій учні відчують енергетичний спалах, який викликає почуття блаженства, ейфорію від спілкування з шедеврами музичного мистецтва. Позитивні емоції надихають учнів на активні дії, роблять працю захопливою й радісною. У школярів з'являється натхнення до творчості. Вони легко розв'язують проблемні питання, за допомогою засобів музичної виразності інтерпретують музичні образи, створюють власні мелодії, беруть активну участь у колективному музикуванні.

Тож цілком закономірно, що *почуття й переживання*, які виникають на основі спілкування з творами музичного мистецтва, провокують передусім естетично-комунікативні емоції. Ці емоції пов'язані з лірико-поетичними переживаннями за долю головних героїв, драматизмом у творах героїчного характеру, витонченими й піднесеними почуттями власної гідності, схвилюваною насолодою від гармонії звуків і тембрів. Водночас виникає потреба поділитися думками й переживаннями від спілкування з шедеврами музичного мистецтва, передати почуття симпатії й поваги, радості за перемогу головних героїв, висловити прихильність до певного жанру музичного мистецтва або манери виконання.

Отже, метод емоційного впливу, пов'язаний з інтелектуальним, духовним і художньо-естетичним досвідом учителя, вважається провідним серед інтерактивних методів у сприйманні музики й формуванні духовної культури особистості.

Висновки. Узагальнення запропонованих інтерактивних методів музичного навчання допоможе майбутнім учителям музичного мистецтва ефективно планувати сценарій уроку та спрямовувати навчальний процес на досягнення цілісності в опануванні творами музичного мистецтва на уроках, а також у позакласній роботі з художньо-естетичного виховання молоді. Комплексне використання інтерактивних методів музичного навчання сприятиме активізації в учнів мисленнєвої діяльності в царині музичного мистецтва, що уможливить креативний підхід до сприймання і відтворення інтонаційно-образного змісту музичних творів і явищ, які пов'язані з певними періодами в історії світової і вітчизняної музичної культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Большой энциклопедический словарь Д. Н. Ушакова, В. И. Даля. – Москва : 1999–2000. – 1000 с.
2. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія : навч. посіб. для студ. муз. спеціальностей. – Суми : Наука, 2004. – 210 с.
3. Музыкальная энциклопедия. – Москва : Советская энциклопедия : в 6 т. – 1981. – Т. 5. – 1056 с.
4. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. – Київ : КНУКіМ, 2006. – 188 с.
5. Осеннева М. С., Безбородова Л. А. Методика музикального виховання молодших школярів : учеб. пособ. для студ. нач. фак. педвузов. – Москва : Издат. центр «Академия», 2001. – 368 с.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.
7. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посіб. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
8. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти : навч. посіб. / Володимир Черкасов. – Київ : ВЦ «Академія», 2016 – 240 с. – (Серія «Альма-матер»).

REFERENCES

1. Ushakov, D. N., & Dal, V. I. (1999–2000). *Boishei Entsiklopedicheskii slovar* [Big Encyclopedic dictionary]. Moscow.
2. Mykhailychenko, O. V. (2004). *Osnovy zahalnoi ta muzychnoi pedahohiky: teoriia ta istoriia* [Foundations of general and music pedagogy: Theory and history]. Sumy: Vydavnytstvo «Nauka».
3. *Muzykalnaia entsiklopediia*: Vol. 5 [Music encyclopedia]. (1981). Moscow: Sovetskaia entsiklopediia.

4. Oleksiuk, O. M. (2006). *Muzychna pedahohika* [Musical pedagogy]. Kyiv: KNUKіM.
5. Osennova, M. S., & Bezborodova, L. A. (2001). *Metodika muzykalnogo vospitania mladshykh shkolnikov* [Methods of musical education of primary schoolchildren]. Moscow: Izdatelskii tsentr «Akademiiia».
6. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplyn)* [Pedagogy of art

(theory and methods of teaching of art subjects)]. Kyiv: Osvita Ukrainy.

7. Rostovskiy, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education]. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan.

8. Cherkasov, V. F. (2016). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education]. Kyiv: VTs «Akademiiia».

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016 р.

Статтю присвячено проблемі естетичного ставлення до навколишнього світу учнів початкової школи в процесі образотворчої діяльності. Автор пропонує групи методів, що сприяють формуванню такого ставлення в молодших школярів, для застосування на уроках образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі. Розкрито окремі методи: комунікативна атака, доведення та переконування, долання перешкод, делегування, закріплення позитивного враження та їх прийоми; наведено приклади застосування цих методів на уроках образотворчого мистецтва з використанням завдань авторського підручника «Образотворче мистецтво» для 1–4-х класів.

Ключові слова: естетичне ставлення до навколишнього світу, молодші школярі, методи мотивації.

Від народження дитина починає пізнавати світ і виявляти своє ставлення до нього в різний спосіб: емоційно відгукується на красиве, демонструє свої почуття у творчих видах діяльності, намагається в міру своїх сил перетворювати довкілля за законами краси.

Ефективним засобом формування естетичного ставлення до навколишнього світу в молодших школярів виступає образотворче мистецтво. Дослідники А. Азархін, А. Канарський, О. Шевченко, Р. Шульга підкреслювали його роль у розвитку почуття прекрасного, формуванні естетичних смаків, здатності розуміти й цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії та архітектури, красу й багатство рідної природи.

Проблема формування естетичного ставлення до мистецтва, природи, дійсності висвітлено в наукових працях, де досліджено різні мистецькі засоби впливу на суб'єкти педагогічного процесу – дошкільників, учнів: художню культуру

(Л. Аристова), образотворче мистецтво (О. Половіна, І. Ликова), твори мистецтва української діаспори (С. Замашна), позаурочна музично-творча діяльність (А. Лебедева) та ін. Однак дана проблема потребує подальших ґрунтовних напрацювань, розробки методички застосування засобів образотворчого мистецтва. У нашому дослідженні виокремлено методи, які допомагають вмотивувати учнів пізнавати навколишній світ у всіх його проявах на уроках образотворчого мистецтва (у тому числі й через вивчення художніх творів) і виявляти своє естетичне ставлення в процесі художньо-творчої діяльності, це й складає **мету статті**.

Методика формування естетичного ставлення до навколишнього світу молодших школярів засобами образотворчого мистецтва передбачає взаємодію вчителя й учнів з організації навчальних, розвивальних та виховних завдань. Результати сформованості естетичного ставлення до навколишнього світу можна класифікувати [5, с. 71]:

а) за часом їх досягнення: загальні